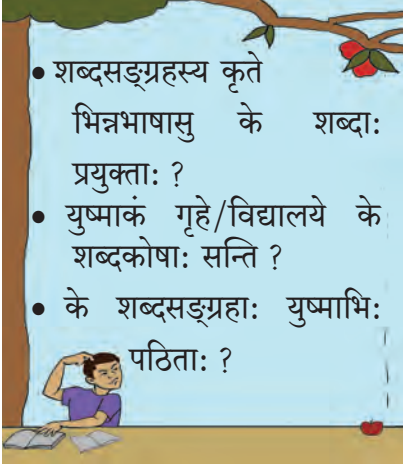

- शब्दसङ्ग्रहस्य कृते भिन्नभाषासु के शब्दाः प्रयुक्ताः ?
- युष्माकं गृहे/विद्यालये के शब्दकोषाः सन्ति ?
- के शब्दसङ्ग्रहाः युष्माभिः पठिताः ?

संस्कृतभाषा अतीव समृद्धा भाषा । एकस्य शब्दस्य भवन्ति नैके समानार्थकशब्दाः । क्वचित् एकस्य शब्दस्य विविधाः अर्थाः अपि भवन्ति । अध्येतृणां सुखबोधाय समानार्थकशब्दानां पद्यमयीं रचनां कृत्वा पण्डित-अमरसिंहेन अमरकोषः ग्रथितः । अमरकोषपठनेन कण्ठस्थीकरणेन च शब्दज्ञानं भवति । विविधशब्दानां वाक्ये प्रयोगेण शब्दप्रभुत्वं सिध्यति । यथेष्टं गृह्णन्तु शब्दरत्नानि अस्मात् शब्दरत्नाकरात् । अमरकोषप्रशंसा - कवेरमरसिंहस्य कृतिरेषा सुनिर्मला । आचन्द्रतारकं स्थेयात् नामलिङ्गानुशासनम् ॥

(छात्राः ग्रन्थालये विविधानि पुस्तकानि पश्यन्ति अध्यापिकां प्रश्नान् च पृच्छन्ति ।)

नयनः - आचार्ये, का एषा भिन्ना विशाला कपाटिका ? अहो ! कियन्तः विविधाः कोषाः एतस्यां वर्तन्ते !

अध्यापिका - आम्, सर्वेषां शास्त्राणाम् अध्ययनार्थम् एते कोषाः आवश्यकाः ।

सुमेधा - कोषः नाम किम् ?

अध्यापिका - कोषः नाम सङ्ग्रहः । यथा वयं वित्तकोषे धनस्य सङ्ग्रहणं कुर्मः तथैव भाषाकोषे शब्दानां सङ्ग्रहः भवति ।

श्रेया - कः तस्य उपयोगः ?

अध्यापिका - सुयोग्यः प्रश्नः । सम्भाषणे लेखने च भाषाप्रभुत्व-प्राप्त्यर्थं तथैव नैकेषां विषयाणां ज्ञानप्राप्त्यर्थं शब्दसम्पत्तेः सङ्ग्रहणम् अतीव आवश्यकम् । अस्माकं ग्रन्थालये संस्कृतिकोषाः, चरित्रकोषाः, विश्वकोषाः सुभाषितकोषाः च इत्यादयः बहवः कोषाः वर्तन्ते । तेषु 'अमरकोषः' नाम कश्चन विशेषः कोषः ।

स्वप्नीलः - अमरकोषः ? 'अमरकोषः' इति नाम किमर्थम् ? किं विद्यते अस्मिन् कोषे ?

अध्यापिका - एषः संस्कृतशब्दानां सङ्ग्रहग्रन्थः । अमरसिंहः नाम पण्डितः एतस्य रचयिता । अतः कोषस्य नाम 'अमरकोषः' इति । पुरातनकाले यदा छात्राः अध्ययनार्थं गुरुकुलं प्रविशन्ति स्म तदा अध्ययनारम्भे ते अमरकोषं कण्ठस्थं कुर्वन्ति स्म । अधुना अपि तथैव प्रवर्तते ।

आर्या - (साश्चर्यम्) किं कोषः कण्ठस्थीकर्तुं शक्यः ? तेन कः लाभः भवति ?

अध्यापिका - अथ किम् ! पद्यमयः एषः ग्रन्थः गेयः । अतः श्लोकानां, सुभाषितानां पठनम् इव तस्य कण्ठस्थीकरणम् अतीव सुलभम् । तत्र एकस्य शब्दस्य कृते नैके समानार्थकशब्दाः वर्तन्ते । क्वचित् एकस्य शब्दस्य नैके भिन्नाः अर्थाः अपि वर्तन्ते । अतः तस्य पठनेन अस्माकं शब्दसम्पत्तिः वृद्धिं गच्छति । अस्माकं स्मरणशक्तिः धारणाशक्तिः च वर्धते, उच्चारणमपि शुद्धं भवति ।

नयनः - वयमपि अमरकोषं कण्ठस्थं कुर्याम । तस्मिन् कति श्लोकाः सन्ति ?

अध्यापिका – उपसार्धसहस्रं (१५००) श्लोकाः सन्ति । तत्र त्रीणि काण्डानि सन्ति । अतः ‘त्रिकाण्डकोषः’ इति एतस्य अपरं नाम । तथा ‘नामलिङ्गानुशासनम्’ इति नाम्ना अपि विख्यातः एषः कोषः ।
सुमेधा – ‘नामलिङ्गानुशासनम्’ इति शब्दस्य कः अर्थः ?
अध्यापिका – तदपि अस्य ग्रन्थस्य अपरं वैशिष्ट्यम् । अत्र न केवलं समानार्थकशब्दाः अपि तु तेषां लिङ्गनिर्देशः कृतः । तेन भाषायाः आकलनं प्रयोगः च सुकरः भवति ।
स्वप्नीलः – आचार्ये, तेन वयं संस्कृतकाव्यानि नाटकानि च विनायासं पठितुं शक्नुमः खलु ।
अध्यापिका – निश्चयेन ! तर्हि इतः परं सर्वैः अमरकोषस्य पठनम् अवश्यं कर्तव्यमेव ।

भाषाभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरत ।

अ) कोषाः किमर्थम् आवश्यकाः ?	आ) कोषः नाम किम् ?
इ) कः अमरकोषस्य रचयिता ?	ई) अमरकोषस्य कण्ठस्थीकरणं कस्मात् सुलभम् ?
उ) अमरकोषे कति श्लोकाः सन्ति ?	ऊ) अमरकोषस्य किम् अन्यत् नामद्वयम् ?

२. माध्यमभाषया लिखत ।

१. ‘अमरकोष’ – कण्ठस्थीकरणेन के लाभाः भवन्ति ?

३. प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

१. वयं वित्तकोषे धनस्य सङ्ग्रहं कुर्मः । २. अमरकोषः संस्कृतशब्दानां सङ्ग्रहग्रन्थः ।

४. अ) शब्दस्य वर्णविग्रहं कुरुत । (१) सङ्ग्रहम् (२) प्रयोगः (३) वर्तन्ते (४) क्वचित्

आ) मेलनं कुरुत ।

विशेष्यम्	विशेषणम्
१. कपाटिका	१. सुलभम्
२. कोषग्रन्थः	२. विशाला
३. कण्ठस्थीकरणम्	३. भिन्नाः
४. अर्थाः	४. पद्यमयः

५. सूचनानुसारं वाक्यपरिवर्तनं कुरुत ।

१. छात्राः अमरकोषं कण्ठस्थं कुर्वन्ति स्म । (‘स्म’ निष्कासयत)
२. तेन कः लाभः भवति ? (बहुवचने लिखत ।)
३. वयमपि अमरकोषं कण्ठस्थं कुर्याम । (एकवचनं कुरुत ।)

६. समानार्थकशब्दं लिखत । कोषः, अमरकोषः, विख्यातः, सुलभम् ।

७. वाक्यं शुद्धं कुरुत ।

१. ग्रन्थालये कोषाय कृते एका विशाला कपाटिका विद्यते ।
२. छात्राः ग्रन्थालये विविधं पुस्तकानि पश्यन्ति ।
३. अमरकोषे तिस्रः काण्डानि सन्ति ।

